

Léxico de Náutica na narrativa de Alfredo Conde

LUISA BLANCO RODRÍGUEZ

Tódolos escritores adoitan ter unhas constantes, uns temas recorrentes que en maior ou menor medida emerxen nas súas creacións, quizais se trate de aspectos da vida que lle preocupan ou que lle interesan con máis intensidade ou ben sexan debidos a resoancias autobiográficas; o certo é que este escritor galego oriundo de Allariz non é unha excepción. Temas recorrentes ou constantes vertebran a súa narrativa.

Ó lector que se achega pola primeira vez ás páxinas de A. Conde chámalle moito a atención a presenza de personaxes, accións, ambientes, lugares, léxico... relativo ou relacionado co mar. Sen embargo ó lector iniciado na súa obra, no seu quefacer literario xa non lle estraña tanto porque sabe que este fixo estudos de Mariña Mercante e que durante algúns anos navegou por rutas e en barcos distintos (1), e polo tanto ha de atribuir esta presenza tan rechamante a algo coñecido polo escritor en profundidade, e engadiría que ademais ama. A. Conde é un grande namorado do mar, do sol, pasear polas praias ó amencer ou atardecer así como darse un bo baño e nadar un chisco (2).

O material recollido é abundantísimo no que a léxico relativo ó mar se refire, o que plantexa o problema da selección xa que resulta imposible incluírmos tódolos exemplos, polo que farei unha elección baseada na representatividade do termo, deixando de lado os nomes de peixes e mailos de mariscos, tan abondosos nas costas galegas como na narrativa condiana, xa que a maioría dos personaxes amósanse en moitas ocasións comendo, "pediron un ollomol á plancha. Aquí fano coma en Santurce, ábreno en dous, ó longo e déitanlle aceite por riba" (*Breixo*, 68), e que reflexan en moitos casos os gustos que en materia de culinaria ten o propio escritor, baseada sobre todo en produtos do mar do que é gran amante e coñecedor (3).

(1) Cfr. A. Conde, "Lecturas e milagres", en *La Voz de Galicia*, 1-IV-1986, "...o milagre e case tan esquivo como o raio verde dos meus anos de mar...".

(2) Vid. A. Conde, "O verao que acaba", en *La Voz de Galicia*, 8-IX-86; "Fervente partidario como eu son da Galicia asana consistente en toma-lo sol do solpor deitado na area miúda e doce de calquera praia da banda sur da nosa ría...".

(3) Para a consecución deste material traballei sobre as obras e edicións seguintes: *Breixo*, Xerais, Vigo, 1981. *Memoria de Noa*, (Noa), Galaxia, Vigo, 1986. *Xa vai o Griffon no vento*, Galaxia, (Griffon), 1987 (4ª edic.), así como o primeiro relato de *Música-sacra*, Galaxia, Vigo, 1989, do que citei exemplos á pé de páxina.

Analizarei exclusivamente os vocábulos referidos ó mar, xa empregados cun sentido directo, xa con valor translaticio; nas tres novelas estudadas áchanse termos coa mesma frecuencia, aínda que non tódalas palabras se repiten. Así en *Breixo* atópanse: preamar, baixamar, izar, proa, popa, bruma mariña, estibar, borda... e os que documentamos (4):

unha tasca vella e case deshabitada da cidade vella, xa preto do mar e na que soñaban desven-
celladas derrotas vellos patróns, os derradeiros en amarrar as bakas no peirao das Corbacei-
ras... e levan aparellos, anzós, liñas, (p. 45).

que se podería dar aló, noutras latitudes, nas do paralelo de Madrid, por poñer un caso, ou no
de Sevilla -trinta e tres graos vintetrés minutos norte,... asegún din o Almanaque Náutico do
ano de 1966... (p. 80).

A. Conde non emprega os vocábulos náuticos para facer un tratado ou un estudio de Náutica, senón que os integra na súa narración e deste xeito pasan da linguaxe especializada á común, a pesar de que algún vocábulo poida resultar un pouco complicado para un lector non demasiado culto como ocorre co exemplo seguinte, no que se quere lograr unha maior verosimilitude na descripción e nada máis verosímil que unha de tantas praias galegas:

amámonos nas dunas, sabendo o mar alá embaixo, pra nos quedar falando á toa, o vulturno
pousando ondías coma beixos na intuída orela,... o vento non rolara e a lúa tremelucía no seu
orto... (p. 95).

Noutros casos trátase de emprega-los termos de náutica cun significado translaticio ou metafórico, que poden atopar diferentes tons ou matices, desde o máis delicado e poético ata o máis duro e sarcástico; comparémo-los exemplos seguintes (5):

Os meus artellamentos, as miñas angalladas... Eran ondas que chegaban ó peirao sen forza,
soamente a bicalo logo de se derramar nos baixos e mais nos cons silandeiros da súa badía...
(p. 22-23).

acenando canso co polegar, no que batía a brisa lene do repunte... (p. 94).

a miña predilección e conceptos tales como os que quedan xa explicitados e que compoñen a
singladura pequeno burguesa do confort, (p. 154).

Nalgúns fragmentos semella detectarse con maior claridade significacións biográficas do escritor, postas na boca do personaxe Breixo, quen rememora a época do servizo militar e unha das viaxes feitas como oficial de mariña mercante e que posiblemente se refire ó barco "Covadonga" (6):

e velaí tres ó infraescripto, que fixen a mili pola mariña, (p. 37).

Estaba eu debruzado sobor da borda.dup transatlántico de cuxo nome non quero ter memo-
ria... polas estachas que, a proa e a popa do navío, coutan a este de libertarias aventuras e que
son, a saber, dous traveses e mais dous springs. (p. 179).

(4) Cfr. "No peirao bradaban as sreas e de novo todo era máis alá do gris. A auga aparente-
mente impávida axitaba sen embargo os barcos coa repousada e tensa violencia que trae con el o mar
de fondo ¡Como triscaban as estachas!" (*Música-sacra*, 11-12).

(5) Vid. "No peirao... Segufan a brada-las sreas e ti preguntábasme polo clamor dos seus
laios. "Ese barco está xa de saída", dicíache, "esoutro chama polo práctico"... (*Música-sacra*, 10).

(6) O transatlántico *Covadonga* foi desguazado en 1977.

Alfredo Conde tamén usa os vocábulos mariñeiros para construír comparacións e metáforas, algunhas moi belas e delicadas; recollín moitas e as que teñen como referente ó mar posúen unha significación positiva; é coma se ese gran amor que profesa o escritor ó mar lle impedise empregalo como algo despectivo, a pesar de que encontramos varios disfemismos (7). Vexamos algúns casos de metáforas e símiles:

soñábalas sempre e sabías o seu corpo no aire que se che pousaba no peito, no alento que che traía a brisa, e a brisa era leve coma un beixo. (p. 83).

Sentín os seus ollos esculcando síntomas que non asomaban por ningures e soubo que eran os ollos máis cheos de mar que vira na súa vida. (p. 57) (8).

foi agromando chea coma o mar do outono. (p. 38).

alí onde dormen os congros meirandes, cabo das laxes e nun leito de area, os congros de dúas arrobos e media que meten medo cando agroman na tona do mar e fungan coma cans ou gatos. (p. 45).

Para remata-la análise das voces máis rechamantes rexistradas en *Breixo*, querería aludir ó mar; na narrativa condiana existen abundantes notas cromáticas, é coma se mirasemos todo en tecnicolor; todo ten unha color que pode variar, pero o mar non, o mar adoita ter unha tonalidade fixa: o gris; non se trata de que así o sexa nas costas galegas senón que o escritor lle aplica un ton subxectivo, de pena, tristeza, desalento, desánimo..., tonalidade tan pouco frecuente noutros escritores (9):

Breixo ollou, a traveso das fiestras do trole, as ringleiras de piñeiros deitadas contra do *gris* da ría e recoñeceu o lugar onde estivera a praia de Lourizán... (p. 54).

Galicia... mantiña unha lingua que a vencellaba á Europa latina e unha alma que a pousaba docemente no seo atlántico de brumas e deuses, no seo máxico que dan as choivas mainas e os mares cheos de *grises*. (*Griffon*, 75).

Polo que se refire ós termos náuticos recollidos en *Memoria de Noa* a maioría deles aparecen empregados con matices metafóricos bastante perceptibles, é dicir, con translación de significado.

Un dos personaxes principais da novela chamado Quietán e que será o marido da narradora Noa, adoita aparecer descrito no que se refire ó seu aspecto físico, xa nas primeiras páxinas, con palabras mariñeiras: nuns parágrafos ditos términos, *bergantín-goleta*, son usados para crear unha suxeridora metáfora, pero noutros para crear unha pintoresca comparación; nos dous casos a sensación de desvalimento á vez que comicidade, que están na intención da narradora, lógrase plenamente co emprego das voces mariñeiras, tan precisas que mesmo suxiren unha peculiar maneira de andar, de desprazarse no espacio, coma se coxease, indicando falta de equilibrio, inseguridade:

Coñecín ó Quietanciño, un santo, un santón laico, na Ferradura, camiñando ás alcandadas,... e non vos riades, tíñavos certa semellanza coa fasquia dun *bergantín-goleta*, entrando pola boca

(7) Cfr. "Unha coña mariñeira" (*Breixo*, 153).

(8) Cfr. "Vin os teus ollos e souben xa que os amaba, tan azuis eran, tan inmensos. Todo o mar estaba dentro deles". (*Música-sacra*, 11).

(9) Cfr. "No peirao bradaban as sereas e de novo todo era máis alá do *gris*." (*Música-sacra*, 11).

norte da ría... E atracou o bergantín e aquilo era unha chalupa, inda que moi marifeira, iso si. (p. 19-20) (10).

decía eu (e decía ben) que viña el pola Ferradura abaixo, *bergantín-goleta* no que os brazos e a destacada, sobranceira testa compuñan esa trinidad absoluta que son o trinquete, o maior e o mesana, mastsos ergueitos ós avatares do mar e mais ás lufaradas da vida,... e acenaba con tanto xenio, con tal fermosura de ademáns, cun ritmo tan mareiro, (p. 102-3) (11).

Rematamos de ver como o nome dunha embarcación lle serve ó escritor para establecer un parecido co aspecto físico dun personaxe masculino non demasiado agraciado, cremos que se capta a intencionalidade burlona e case esperpéntica así como o aspecto positivo da expresión "cun ritmo tan mareiro".

Outra novidade que achamos en *Noa* e que non aparecera en *Breixo* é que para describi-lo mar, en vez de usa-la sombría tonalidade do gris, emprega outros tons máis vivos, ledos e esperanzadores:

O mar, agora, semella de chumbo cando hai ben pouco era *verdi-azul*, (p. 40).

bragado varón o que navegou esteiros *verdiazuis* na hora do repunte, (p. 23).

Tamén atopamos pola primeira vez o mar coma imaxe do paso do tempo, da morte... de longa raigaña na poesía de tódolos tempos. No exemplo seguinte ó valor anterior súmanse outros metafóricos amén de eufemísticos:

E, mentres, a tarde devalaba. Era como rabenar un soño pouco a pouco. A mesta escuridade ía chegando e rescatándote da introspección na que te foras sumindo, asoellándote a salgadas lufadas que do mar viñan. E é que o mar estaba alí, decote estivo alí, na agarda das nosas olladas a se pousar nel apaiñaradamente,... deitabámonos no asmo leito... e os suspiros non chegabán e estabas no mar, no mar, no mar, e ningún embarcadeiro te acolía, e non había peirao para unha arribada que gorentabas, (p. 58)

Un termo náutico dá nome a un camposanto "que a xente da vila chama da vela, náutico nome..." (p. 140) (12): outro utilízase coma un eufemismo: "e levaba un ser no ventre que aproba orgullosamente cara a fóra," (p. 208). E nas derradeiras páxinas, *Noa* pon fin ós seus longos monólogos empregando, unha vez máis, vocábulos mariñeiros, voces cangadas de esperanza que desexa ver cumpridas no seu fillo que vai nacer:

será o meu fillo, será o Pedro renacido quen terá ollos para amar... ou barcos de fasquías novas que eu non poderei navegar, para que me leven ó amor morno da nenez. En Santo Domingo de Bonaval verei as dornas e as gamelas nas que navegarei oníricas derrotas, deloírados soños que a vellez á que me achego me reclaman; alí mesmo amarei as patelas, (p. 212-3).

Das tres novelas estudadas é *Xa vai o Griffon no vento* a que contén máis léxico náutico á vez que máis descrições do mar (13); hai varias secuencias situadas nun barco, xa que un dos temás da obra é o tráfico clandestino de libros prohibidos na época do rei Felipe II; e é precisamente un dos protagonistas, o Visitador ou Inquisidor o que se nos mostra navegando ou describindo a arribada

(10) Na versión en castelán aparece: "Y atracó el bergantín-goleta de tres palos..." (p. 21).

(11) Vid. "pousada a túa imaxe no cristal da mesa, a carón dun *bergantín-goleta* non se sabe como no taboleiro que protexía o cristal." (*Música-sacra*, 14).

(12) Na versión en castelán figura *De la vela*.

(13) *Xa* o título da novela nos fala do mar, do vento mariño, "Tres carracas... levounas unha tronada... Coas carracas levantinas fóronse o "Gran Griffon", capitana das urcas," (p. 184).

Vid. páxinas 173-184, onde abundan as descrições de combates navais.

dalgún navío; parte dos coñecementos que de Náutica adquiriu o escritor durante os anos de estudo e navegación parecen encontrar o lugar ideal nesta última narración longa.

Achamos moitísimos termos de náutica entre os que salientan nomes de tipos de barcos antigos como: carracas, pinazas, filibotes, galeiras, urcas e outros como: abarloar, bitácora, xarcias, mastros, estrobo, escotas, amura... xa que "pra mariñeiros nós" (pp. 173, 186).

Nalgúns fragmentos, os termos mariñeiros semellan compoñer unha sentenzia ou máxima, dado o quintaesenciado da expresión lingüística, case gracia-nesca; neles tamén afloran materiais biográficos do escritor, ás veces con tons un tanto filosóficos:

os mariños, xentes capaces de acumular ocio durante días e días ollando o mar, ben dende a ribeira, ben dende a borda do navío, (p. 47).

porque o mar é traicionero e non xoga a ver quen reza máis, se reformados ou non, e levou con el a xentes mitradas e sangues que puideron ser coroadas xunto con algún lampantín máis que ía con eles... (p. 105).

O mar é a chaira interminable, o camiño de todos, que os homes libres aman... (p. 30).

Ese material subxectivo, recordo dos estudos e navegación, pode nalgúns casos dificulta-la lectura dada a cantidade de tecnicismos que ás veces se concentran nunhas liñas; nestes casos ponse de manifesto unha das características do estilo condiano, refírome ó seu buscado barroquismo:

Coa Mariña Real ían corenta barcos mercantes artillados, segundo han conta-las crónicas, acompañados de trinta e catro barcos lixeiros máis que as crónicas tampouco han de desmentir. Zabras, fragatas e pataches, un galeón que os comandaba e vintetrés urcas máis a transportar pertrechos e vituallas. Non se quería perder aquela festa o Visitador, (p. 109).

O vento é o axeitado para o rumbo que levan,... na navegación de bolina que desenvollen con mestría. Por veces, lufadas de vento tensan máis do debido as escotas dos navíos... Logo pode comprobar como, sen bauprés, o "Nuestra Señora del Rosario" é abandonado a súa sorte. Pedro de Valdés, no castelo de popa,... Os sinais por bandeiras succédense afusquinadamente e as chalupas sulcan o mar de nao a nao, (p. 178).

Bogaron duro e xa de noite albiscaron a fasquía do barco que se recortaba ó pe do bicaño de Baiona. Sen iza-lo velamio,... fóronse achegando ó navío ata abarloarse por sotavento... En pouco tempo tivo toda a súa impedimenta nas sentinas do navío... levou a áncora, izou o velamio e aproou ás Cíes. O vento rolara e agora un leste claríño... (p. 244).

No *Griffon* tamén achamos suxeridoras comparacións nas que hai termos náuticos; unha das que adoita repetirse en tódolas novelas é a que ten como elemento comparado unha gaivota, ave que mellor representa ó mar, á liberdade, á xente mariñeira, peiraos, praias... á Galicia costeira nunha palabra. Transcribimos exemplos das tres novelas con este símbolo do mundo do mar:

bandadas de gueivotas, máis ben raras nesta época do ano, avisan dun mar... que han alimenta-las fogueiras para outros sangues e acalar pensamentos que intenten voar coma gueivotas. (*Griffon*, 30).

Alá enriba andan as gaivotas. Quizais elas me traían a música... sei que son moitas, millentas deben ser, e enchen o ceo gris-azul, de gris-prata; (*Noa*, 21).

non cambiáramos de orella e vimos voar as gaivotas sobor dos cons de San Vicente, algunha delas fendida polo raio de luz do faro da illa, (*Breixo*, 96).

Diciamos un pouco máis arriba que no *Griffon* achamos comparacións moi logradas e que en moitos casos semellan posuír un valor metafórico, a pesar de que ambos conceptos opóñense; pero nalgúns exemplos poderíamos falar dunha metáfora comparativa; o amor, a tenrura do autor por todo aquilo que se refira ó mar é o móbil desencadeante destes chispazos lírico-descriptivos dunha grande plasticidade (14):

o mentado "la grappe du Pape" do 79, que lle pousaba no ceo da boca un abraio indescrifiable, como de ostra mediterránea ou así, (p. 13).

Chegara... do silencio no que vivira nas longas noites do seu inverno oceánico, que o seu país, furaba no mar coma unha proa, tan só os da súa terra lles doaba. (p. 35).

mentres a lúa ilumina a praza do Obradoiro que se abre ó campo coma se fose unha praia femia das moitas que no país hai. (p. 228).

Aman a posibilidade de volver abri-la casa da praza da Ferreiría, enriba dos soportais, aberta á contemplación do convento que veciño e no curutiño máis espilido da cidade se lles amosa ergueito coma un velamio. (p. 234).

Nas páxinas que preceden intentamos xustifica-lo abondoso uso que de termos náuticos existen na narrativa condiana, baseándonos non só no profundo amor que o escritor lle ten ó mar, senón tamén no gran coñecemento dos ditos vocablos relacionados cos anos de estudos de Náutica. Cremos que os exemplos documentados son suficientes para explica-la constante presenza do mar na narrativa de Alfredo Conde e que non se trata dun mero aditamento senón que constitúe a espiña dorsal da paisaxe da súa narrativa.

(14) Cfr. "O tempo metérame en ti coma nunha abra apracible e doce e toda lonxanía,"; "Así o tempo levaram a ti coma a unha abra serea e repousada de ventos..." (*Música-sacra*, pp. 10 e 13, respectivamente).